

תפילה לחבקוק הנביא על שגינות

מבוא

נבואתו של חבקוק, "משא חבקוק" (פרקים א-ב), עוסקת בבעיית "רשע וטוב לו". הנבואה מתארת את עליית הבבלים, העושקים ורוצחים את הנקרים בדרכם, ואין מידם מציל. מהצלחתם של הבבלים מתקבל הרושם שכדאי להיות רוצח ועובד אלילים. חבקוק זועק אל ה' על שאיננו מונע את מעשי הרשע הללו, ומתפלל אליו שיעניש את הרשעים כגמולם. בתגובה ה' מצווה אותו לכתוב על לוחות אבנים חזון, שבו מתואר חורבן הכשדים אשר יבוא לאחר מועד קצוב. פרק ג' בחבקוק הוא יחידה נפרדת, וכותרתה: "תפילה לחבקוק הנביא על שגינות" (חבקוק, ג', א). במאמר הנוכחי אדון בתוכן התפילה ובפירושה השונים, ואצביע על הקשיים המתעוררים למקרא פירושים אלו. לבסוף אציע פירוש חדש, ובו תשובה לקשיים שהתעוררו.

תפילתו של חבקוק

לאחר כותרת, דברי פתיחה ובקשת רחמים (פס' א-ב), בא תיאור "התגלות ה'": ה' בא מתימן ומהר פארן, העולם מואר מהתגלותו, לפני ה' מהלכים דָּבָר ורשף, בכוחו הרב הוא מפוצץ הרים וגבעות והעולם נמוג מפניו (ג-ז). הנביא משתומם על הרס הטבע ועל כוחו של ה', אשר ברצונו עוצר נהרות ומעבירם בארץ. השמש והירח עומדים לפקודתו, וה' בזרועו הנטויה מוחץ את ראש הרשע (ח-יג). לבסוף מודה הנביא לה' על שהיכה את הרשע שזמם להשמידו ועל שהציל אותו מרעב (יד-ט).

מספר נקודות טעונות בירור:

1. ראשית, מן הראוי לתת את הדעת על משמעותו של פרק ג' בהקשר הכללי של משא חבקוק. לפרק כותרת נפרדת, סגנונו שונה מזה של הספר כולו, ונושאי הפרק (התגלות ה', רעב) לכאורה אינם קשורים בנושאים האחרים של נבואת חבקוק (זעקת החמס של הנביא ותשובת ה' לזעקה זו).
2. בנוסח התפילה רמזים בולטים לאירועים בתולדות עם ישראל. לדוגמה, מעמד הר סיני הרמוז בפס' ג ("אלוה מתימן יבוא, וקדוש מהר פארן סלה, פסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ") דומה לתיאור מעמד הר סיני בברכת משה (דברים, ל"ג, ב) ובשירת דבורה (שופטים, ה', ד)¹. הזכרת המאורעות בתפילת חבקוק טעונה הסבר. שאלה נוספת היא

¹ רמזים נוספים: בקיעת ים סוף (שמות, י"ד, טו-לא) ובקיעת הירדן (יהושע, ג', י-יז) רמזים בפס' ח; מלחמת יהושע במלכי הדרום (יהושע, י', יב-יד) רמזיה בפס' יא; חלוקת הארץ ומלחמות יהושע (יהושע, ו' כ"א) רמזות בפס' ו; מלחמת עתניאל בכושן רשעתיים (שופטים, ג', ז-יא) ומלחמת גדעון במדיין (שופטים, ו', לג - ח', כא) רמזות בפס' ז.

מדוע לא הוזכרו אירועים אלו בסדרם הכרונולוגי. לדוגמה, הרמז לבקיעת ים סוף (ח) נכתב לאחר הרמזים לחלוקת הארץ ולמלחמות השופטים (ו-ז).

3. בסוף התפילה מתואר מצב של רעב: "כי תאנה לא תפרח, ואין יבול בגפנים, פחש מעשה זית, ושדמות לא עשה אכל, גזר ממכֶּלָה צאן, ואין בקר ברפתים" (יז). באיזה רעב מדובר?

4. אחדים מן הביטויים בפרק ג' מזכירים ביטויים דומים מתהילים, ואחדים מן המונחים הם מיוחדים לספר תהילים בלבד. כבר עמד על כך הרד"ק בפירושו לפרק וקבע: "זאת התפילה נעשית על דרך שיר משירי תהילים". הפתיחה, "תפילה לחבקוק הנביא", מזכירה את "תפילה לדוד"²; המונח "על שגינות" מזכיר את "שגיון לדוד" (תהלים, ז', א); המלה "סלה" (פס' ג, ט, יג) מופיעה במוזמורי תהילים לרוב; הפסוק "וישם רגלי פְּאִילוֹת ועל במוֹתַי יִדְרַכְנִי" (יט), דומה לפסוק משירת דוד³; הסיומת "למנצח בנגינות" (יט) מופרת אף היא מתהילים⁴. הדמיון בין נוסח תפילתו של חבקוק לבין סגנונו של ספר תהילים מעלה את השאלה, האם לפנינו "מזמור" או נבואה? אמנם יש שירות ותפילות בספרי הנביאים⁵, אך ביטויים המייחדים את ספר תהילים מופיעים מלבדו אך ורק בדברי חבקוק הנביא.

5. תיאור התגלות ה' שהוזכר לעיל מעורר בעיה נוספת. מאז בחר ה' בירושלים ככיסא ה' לא מצאנו בכתבי הקודש שה' מופיע אלא ממעון קדשו, שנאמר: "וה' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו" (יואל, ד', טז; עמוס, א', ב)⁶. הפסוק היחיד היוצא מן הכלל הוא פסוק ג בפרקנו, שבו מתואר ה' כמופיע מתימן ומהר פארן.

פירושים לתפילת חבקוק

במהלך הדורות ניסו פרשני המקרא להתמודד עם קשיים אלה. מתוכם בחרתי להזכיר שלוש שיטות עיקריות: הראשונה היא שיטת רש"י, שבעקבותיה הולך ר"י קרא, ובימינו בולה (בפירושו "דעת מקרא") והרטום; השנייה - שיטת אבן עזרא; והשלישית - שיטת הרד"ק, שבעקבותיה הולכים מצודת דוד, אברבנאל ומלבי"ם.

1. על-פי שיטת רש"י וההולכים בעקבותיו, פרק ג' מתייחס לנבואת פרק א', שבה מתואר החורבן שתביא בבל על העולם. לנוכח חזון החורבן עג הנביא עוגה וקבע שלא יזוז ממקומו ("על משמרתי אעמדה" - ב', א) עד שה', אשר הבטיח גאולה בעתיד הרחוק ("יעוד חזון למועד" - ב', ג), יממשנה במהרה. לכן, בפרק ג' מבקש הנביא מה' שיגאל את ישראל מידי הבבלים ויכניעם עד שיהיו שפלים כדרך אנשים רעבים (רש"י), או עד שיגוועו ברעב

² תהילים, י"ז, א; פ"ו, א; ופתיחות דומות: צ', א; ק"ב, א.

³ שמו"ב, כ"ב, לד; תהילים, י"ח, לד.

⁴ בפתיחת המזמורים: ד', ו', נ"ד, נ"ה, ס"ז.

⁵ שירות: שירת דבורה (שופטים, ה'), שירת דוד (שמו"ב, כ"ב), שירת הגאולים (ישעיה, י"ב; כ"ו, א-ב). תפילות: תפילת חנה (שמו"א, ב', א-ז); ישעיה, ס"ג, ז - ס"ד, יא; תפילת יונה ממעי הדגה (יונה, ב', ב-ז); ועוד.

⁶ ראה: ירמיה, כ"ה, ל; מיכה, א', ג-ד; חבקוק, ב', כ; תהילים, י"א, ד; תהילים, כ', ג; ועוד.

(בולה והרטום). לפי רש"י, ציפיייתו של הנביא לגאולה קרובה מבוססת על ביטחונו בה', אשר גאל את ישראל בעבר באותם אירועים שנרמזו בתפילתו של הנביא. בנקודה האחרונה חולקים בולה והרטום על רש"י. לדעתם, רמזים אלה אינם ביסוס היסטורי אלא מליצות המתארות את מכת ה' בבבלים. ר"י קרא מפרש בדרך מיוחדת את עניין הכָּעַב. לדבריו, אין חבוקק מתייחס לרעב שאירע בעבר או שעתיד להתרחש; אין פה אלא ביטויי נאמנות של העם לה' בכל מצב, אפילו בעת רעב.

2. אבן עזרא סבור שפרק ג' אכן מתייחס לתקופתו של הנביא ולמלחמה של ישראל בבבלים. לדעתו, אין תפילתו של הנביא מתמקדת בגאולה מיד הבבלים, אלא בתשועה מן הרעב שפקד את העם לעת הזאת. הנביא מבקש מה' שיוריד להם גשם ויושיע את עמו כשם שהושיע אותם בעבר. תיאורי הנהרות והמים הרבים המוזכרים בתפילה הם אפוא תיאורים של הישועה הצפויה מן הבצורת.

3. רד"ק, מצודת דוד, אברבנאל והמלבי"ם טוענים שפרק ג' מתייחס לאחרית הימים, שבה תתרחש מלחמת גוג ומגוג, ומלחמתו של ה' מכוונת לאויבים באחרית הימים. לדעתם, האירועים ההיסטוריים הרמזים מהווים תקדים לביסוס הציפייה לגאולה. המלבי"ם, הסבור אף הוא כי הנבואה מתייחסת לאחרית הימים, חולק על קודמיו בכל הקשור לרמזים שהוזכרו. לדבריו, אין אלה רמזים היסטוריים אלא פירוט של מכת ה' באויביו. בתיאור הרעב נחלקו המפרשים. רד"ק סובר שהוא מתייחס למפלת האויבים. מצודת דוד, אברבנאל והמלבי"ם סבורים שהוא מתייחס לתיאור עונשם של ישראל ערב הגאולה.

לאחר שסקרנו בקצרה את שלושת הפירושים שהוצעו, מן הדין לבחון כיצד הם מיישבים את הקשיים שהועלו בפתח הדיון. ביחס לשאלת הקשר של פרק ג' לכלל נבואתו של חבוקק הוצעו שלושה פתרונות שונים. האחד (רש"י), המקשר את הפרק לחורבן בידי בבל, מפרשו כתפילה לישועה מידי צר; האחר (אבן עזרא), המתמקד ברעב שבא עם החורבן, מפרשו כתפילה על הבצרות; והשלישי (רד"ק ואחרים) מתייחס אל הפרק כאל תפילה לישועה באחרית הימים.

באשר לרמזים המוזכרים בפרק ג' הועלו שתי סברות. לפי סברה אחת מתייחסים הרמזים הללו לאירועים היסטוריים שבהם הושיע ה' את ישראל מיד צר (רש"י, רד"ק, מצודת דוד ואברבנאל), ואילו לפי הסברה השנייה הם מתארים את מכת ה' באויביו (מלבי"ם, הרטום ובולה). באשר לרעב המוזכר בפסוק יז, קיימת מחלוקת בשאלה מי יסבול ממנו: האויבים, שיספגו את נחת זרועו הנטויה של ה' (רש"י, רד"ק בולה והרטום), או ישראל ערב הגאולה העתידה (אבן עזרא, מצודת דוד, אברבנאל ומלבי"ם). מיוחדת היא שיטתו של ר"י קרא, אשר קושר, כאמור, את "תיאורי הרעב" לנאמנותו של העם לאלוהיו, אף בהיותו מְזֶה רעב.

הקשיים בפירושים הקיימים

א. בספר חבוקק מתואר דיאלוג בין הנביא לאלוהיו: בפרק א' באה תלונת הנביא, ובפרק ב' - מענה ה'. על כן מתבקש שפרק ג' יהווה המשך לדיאלוג, ושהתפילה המוזכרת

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

- בו תתייחס לחמס הבבלי ולמיגורו. רד"ק וההולכים בדרכו, המייחסים את תפילת חבקוק לבקשה על הגאולה העתידה, אינם מצביעים על קשר בין שלושת הפרקים הללו. לשיטתם קשה להבין את הקשר בין תפילת הנביא בפרק ג' לבין חזונו המוזכר קודם לכן.
- ב. על המפרשים הללו, המייחסים את בקשת חבקוק לימי מלחמת גוג ומגוג, להסביר מדוע עומד חבקוק בימי בית ראשון ומתפלל על מאורעות הרחוקים מבני דורו אלפי שנים. ייעודו של הנביא הוא להטיף למאזיניו תורה ויראת שמים; ומה תועיל אפוא תפילה עתידית זו?⁷
- ג. לפירוש אבן עזרא, הקושר את תפילת חבקוק לתחוננים על הצרות, נשאלת השאלה היכן נרמז הרעב אשר הביא את הנביא להתפלל לישועה ממנו? מנבואתו משמע שהוא מתלונן על "רשעה" ולא על רעב!
- ד. לשיטת רש"י, ר"י קרא, אבן עזרא, רד"ק, מצודת דוד ואברבנאל, המתייחסים אל הרמיזות ההיסטוריות כמכוונות לאירועים שאירעו במציאות, קשה מדוע "לא זכר הנסים על הסדר" (רד"ק, פס' ח). לשיטתם, לא ברורה כוונת המתפלל בבחירת המאורעות הללו דווקא, ובאזכורם בסדר שבו נאמרו.
- ה. כל המפרשים, למעט ר' יוסף קרא, רואים בתיאורי הרעב בפסוק יז מכה הבאה בידי אדם (הבבלים או ישראל). אולם פשט הפסוק ("כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים" וכו') מתאר רעב מידי שמים.
- ו. המפרשים היטיבו להבחין בדמיון בין תפילתו של חבקוק לבין מזמורי תהילים; אך לא הוסבר מה למזמור בנוסח תהילים בין ספרי הנבואה.
- ז. בולטת בהעדרה התייחסות של המפרשים השונים לבעיית מקום יציאת השכינה המכה באויבים; מתימן ומפארן, ולא ממקומה הקבוע - ירושלים.

הצעה לפירוש חדש

מתקבל על הדעת, שתפילת חבקוק עוסקת בבעיה שהטרידה את בני דורו: חמס הבבלים בעולם והימנעות אדון העולם ממיגורם. סביר להניח, שנמצא בתפילת חבקוק התייחסות ל"משא חבקוק" הנזכר בפרקים א'-ב' ולדיאלוג בין חבקוק לבין ה': תלונת הנביא ותשובת ה' בחזון הנזכר בפרק ב', ועיקרו שגם על הבבלים תבוא בסופו של דבר כוס הפורענות. על כן נקבל את שיטת רש"י וההולכים בדרכו, שתפילתו של הנביא עוסקת בעניין חמס הבבלים. מחיצת הכֶּשֶׁע המתוארת בתפילת הנביא מתייחסת אפוא למפלת הבבלים בידי ה'. ניטיב להבין את חבקוק ואת תפילתו אם נתבונן תחילה בנבואותיהם של ירמיהו ושל יחזקאל העוסקות בניצחונות הבבלים בעולם, במשמעותם הרוחנית, בחזון נפילתם ובמועדה. ירמיהו ניבא בשנה הראשונה למלכות נבוכדנצר מלך בבל, והוא חזה שנבוכדנצר יהפוך את תבל לשממה, ושמצב זה יימשך עד יום פקוד ה' את עווננו מקץ שבעים שנה (ירמיהו, כ"ה, יא-יב). במשך שבעים השנים עתיד העולם להיות משועבד תחת

⁷ שאלה זו יש לשאול על כל פירוש המייחס נבואות כלשהן לתקופות עתידיות המנותקות מדורו של הנביא.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

עול הברזל של נבוכדנצר עבד ה', וסכנת כליה מאת ה' מרחפת על הגוי אשר ימרוד בו (שם, כ"ז, א-יח; כ"ח, יד). נבוכדנצר מכונה "עבד ה'", ובידיו ניתנו כל הגוים והממלכות, ואף חיות השדה (כ"ז, ו-ז). גם בנבואת יחזקאל מופיע רעיון דומה, ונאמר בה שחֶבֶב ה' ניתנת ביד מלך בבל ושה' מחזק את זרועותיו (יחזקאל, ל', כד-כה). ירמיהו מכנהו "מִפְּצֵי", ו"כְּלֵי מלחמה" של ה', אשר מנפץ גויים וממלכות (ירמיה, נ"א, כ-כג). אולם בתום המועד הקצוב של שבעים שנה יבוא יומו וארצו תהפוך לשממות עולם (שם, כ"ה, יב). מכאן אנו למדים, שפעולות הבבלים באו מידי ה', באמצעות נבוכדנצר מלך בבל עבדו.

אף חבקוק ניבא על קץ מלכות בבל, אך מועדה נסתר ממנו וחושש הוא שמא מתייחס חזונו לימים רבים ולעיתים רחוקות. לכן נושא הוא תפילה אל קונו להחשת הישועה. בראשית תפילתו נשמעת אפוא הציפייה לחידוש פעליו של ה' ותחינה להחשתם ("בִּקְרַב שָׁנִים תוֹדִיעֵנִי"), בליווי בקשה, שירחם על עולמו בעת רוגזו (ב). בהמשך מתאר חבקוק את פעולות ה' בעולם באמצעות מלך הבבלים, עבד ה' וכלי מפצו, אשר מכה ברשעה. על פי השקפת הנביא, התגלות ה' וניצחונות הבבלים הם היינו-הך, ועל כן הם מתוארים כאחד. לפיכך ניתן למצוא בתפילה תיאורי יום ה'; הם משמשים כאלגוריה לניצחונות הבבלים בעולם.

תיאורים דומים של מלחמות האדם ברעהו המזוהים על ידי הנביאים כהתגלות ה' מופיעים בנבואות מיכה וזכריה. בפתחת ספר מיכה מתוארת התגלות ה': "כי הנה ה' יֵצֵא ממקומו וירד ודרך על במותי ארץ. ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו" (מיכה, א', ג-ד), ובהמשך הפרק בא מספד על ערים שגלו מפני הכובש האשורי, אשר מכתו היא מכת ה' בעמו החוטא. המעיין בפרק ובמפרשיו ימצא קשר תוכני הדוק בין תיאורי התגלות ה' לבין תיאורי המספד ממכת האויב⁸. בנבואת זכריה על ניצחון ישראל בקמיו נאמר: "כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים ועוררתי בִּינְךָ ציון על בִּינְךָ וְנָן ושמתיך כחרב גבור. וה' עליהם יֵצֵא ויצא כברק חצו וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן" (זכריה, ט', יג-יד). ניתן להבחין בזהות עניינית בין חרב הגבורה של יהודה לבין "וה' עליהם יֵצֵא". בדומה לפסוק בתפילת חבקוק: "אלוה מתימן יבוא" (ג), מזכיר זכריה הנביא את מקום התגלותו של ה': "והלך בסערות תימן" (זכריה, ט', יד); אולם, כפי שמעיר בעל מצודת דוד, אין הכוונה לתיאור המקום הגיאוגרפי של התגלות השכינה (מתימן), אלא לתיאור מכת ה' באויביו יושבי תימן השוכנים מדרום לארץ ישראל. מלבי"ם (פס' ג) פירש אף הוא בצורה דומה: לדבריו, בפסוק "אלוה מתימן יבוא וקדוש מקר פארן סלה" אין כוונתו של חבקוק לתאר את מקורה של יציאת השכינה בעולם, אלא את התגלותה לאדומים (נוצרים) יושבי תימן ולישמעאלים יושבי פארן, בזמן הגאולה העתידה באחרית הימים. בעקבות מלבי"ם נפרש אפוא את הפסוק כמכוון ליושבי תימן ופארן, ולא כמקור התגלות ה' בעולם. אולם אנו נפרש כי יושבי תימן ופארן הם אדום וישמעאל, המוכרים מנבואת

⁸ לדוגמה, על הפסוק "ושמתי שמרון לעי השדה" (מיכה, א', ו) מעיר רד"ק: "ושמתי... והגרתי. על ידי מלך אשור, שהוא יעשה זאת ברצוני, שאני אעורר רוחו, כמו שאמר ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור וכי (דבה"א, ה', כו)"; השווה לפירושו של אבן עזרא לאותו הפסוק.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ירמיה (מ"ט, ז-כב, כח-לג) כעמים אשר נכונה להם כוס פורענות מאת ה' על-ידי מלך בבל⁹. בדומה לכך, "כושן" ו"מדין" (ז) הם כוש ובני קדם שבנבואות ירמיה ויחזקאל¹⁰. לפי פירוש זה משמעות פסוקים ג-ז היא כי יד ה' מכה, באמצעות הבבלים, ביושבי תימן, פארן וכוש (וכן במדיינים ובעמים נוספים המכונים "הררי עד" ו"גבעות עולם" [ו]), ומכה זו באויבים היא עצמה התגלותו של ה'. בדומה לתפילות רבות במקרא¹¹, פותח חבקוק בתיאור גבורות ה' וחסדיו. כבמקומות רבים במקרא¹², מלווה תיאור התגלות ה' בהתייחסות לאירועים טבעיים רבי עוצמה: אור ה' מאיר בארץ, והטבע ויושבו מזדעזעים מעוז ה' (ג-ז). לאחר שיר שבח לה' על גבורתו ועל צדקתו, פונה הנביא אל עיקר תחינתו ובקשתו בפסוקים ח-יג. בחזונו, פרוסה לנגד עיני הנביא מסכת ניצחונותיו של מלך הבבלים. יודע הוא - בביטחון שבנבואה - שתבוא פורענות קשה גם על הבבלים, אך אין מועד הקץ הנזכר בירמיהו גלוי לפניו, ולכן הוא נושא תפילה אל אלוהי השמים שיושיע את עולמו המצוי בצרה. הנביא מדמה את מצב העולם תחת שבת הרשע כשיתוק. הנהרים עוצרים ממהלכם (ח), השמש והירח עומדים (יא), התאנה אינה פורחת, אין יבול בגפנים, הזית מכחש פרותיו, השדמות אינן עושות אוכל, נגזר מהמכלאות צאן, ואין בקר ברפתים (יז). אף הנביא עצמו רוגז, ועולה רקב בעצמותיו (טז), ובכאבו הוא זועק לתשועת העולם מן הרשע: "הבנהרים חרה ה' אם בנהרים אפך... כי תרכב על סוסיד מרכבתיד ישועה" (ח); כלומר, מדוע אתה משתק את הנהרות, מקורות המים בעולם? כל עוד שולט הרשע בעולם, אין בכוחם לזרום, אך הרי אם תרכב על סוסיד ותכה את הרשע, הם ישובו למסלולם. וכך גם: "שמש ירח עמד זבֵּלָה לאור חציד יהלכו" (יא); השמש והירח, מקור האור, עצרו ממהלכם בשל הרשעה, ובכוחך הגדול אתה יכול להחזירם למהלכם התקיין¹³.

גם הרעב המתואר בפסוק יז מתייחס לשיתוק העולם מחמת הרשע: אין פריחה, אין יבול, ואין ילודה - קיפאון מוחלט. הנביא קורא לה' למחוץ את ראש הרשע הבבלי, ולהחזיר את הטבע לאיתנו (ח-יג). לפי הפירוש המוצע, יש לפנינו תיאור ייחודי של שיתוק העולם כאלגוריה לקיפאון האומות הכורעות תחת נטל שלטון הרשע. אמנם יש דמיון בין דברים אלה לנאמר בפי נביאים אחרים¹⁴, המתארים את התמוטטות הארץ מפני רשע

⁹ תימן הוא מבני אדום (בראשית, ל"ו, יא), ושם זה בא במקראות רבים בהקבלה לאדום (ירמיה, מ"ט, כ; עובדיה, א', ח-ט; ועוד). פארן ידוע כמקום משכנו של ישמעאל (בראשית, כ"א, כא), וקָדָר הנזכר בירמיהו (מ"ט, כח) הוא מבני ישמעאל (בראשית, כ"ה, יג). הפסוק "אלוהי מתימן יבוא וקדוש מהר פארן סלה" (חבקוק, ג', ג) יכול להתפרש כמכוון לעמים ולא למקומות.

¹⁰ ראיות לזיהוי המוצע: ארץ קדם היא ארצם של בני קטורה (בראשית, כ"ה, ו) ומדין הוא מבני קטורה (שם, ב). בני קדם שייכים למחנה מדיין (שופטים, ו', ג; ח', ז).

ירמיהו ניבא על מפלת בני קדם (= מדיין; ירמיה, מ"ט, כח-לג), ויחזקאל (ל', ד-ה) - על מפלת כוש.

¹¹ תפילת שלמה (מלכ"א, ח', טו-כד); תהילים, פ"ט, א-יט; ועוד.

¹² ירמיה, ד', כג-כו; נחום, א', ג-ו; ועוד.

¹³ בפס' ח ובפס' יא יש מעבר חד באותו הפסוק עצמו מתיאור המצב הקשה בהווה לבקשה לתיקונו בעתיד. סגנון כזה מופיע גם בנבואות ישעיה: "היינו מעולם לא משלתָּ בם לא נקרא שמך עליהם, לוא קרעת שמים ירדת, מפניך הרים נולו" (ישעיה, ס"ג, יט).

¹⁴ ראה למשל: ירמיה, ב', יב; הושע, ד', ג; עמוס, ח', ח.

וחוסר צדק, על דרך הפסוק בתהילים: "לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו, ימוטו כל מוסדי ארץ" (תהילים, פ"ב, ה); אך במקומות הללו מתואר חורבן עולם כתוצאה מן הקָשֶׁע, ולא שיתוק כבתפילת חבקוק.

בפסקה האחרונה בתפילתו מתאר הנביא, בסגנון מזמורי תהילים, את פעולת ה' באויביו. הוא משלב בדבריו את מזימות הרשע כלפי הנעשקים, וחוזר לספר את ישועת ה' (יד-טו). סגנונם של פסוקים אלו קשה. מצויים כאן שינויים בגוף המדבר, וגם העניין שבו מדובר מתחלף בתוך שני פסוקים קצרים: "נקבת במטיו ראש פְּרָזוּ יסערו להפיצני עליצתם כמו לאכל עני במסתֶר. דרכת בים סוסיך חֲמֹר מים רבים" (יד-טו). סגנון כזה מצוי גם באחד ממזמורי תהילים (קמ"ד, ה-יא), שבו מודה דוד בתפילתו לאל הנותן תשועה למלכים, הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה, ומבקש שיצילו מבני הנכר אשר פיהם דובר שוא וימינם ימין שקר. ההקבלה למזמור זה מלמדת שאין קושי סגנוני בתפילת חבקוק, שכן סגנונה הוא כמקובל בספר תהילים. גם במזמור הנזכר יש גיוון: שבח לאל ותפילה שיצילו מעושי רשע, שתיאור מעשיהם משולב בתוך התפילה.

לבסוף, לקראת סיום התפילה, מתאר הנביא את מצבו הנוכחי הקשה מנשוא, תוך הבעת ביטחון שה' ישים רגליו כאיילות, יצילנו מהרשעה ויחיש לו את הגאולה, ומני אז יזכה לעלוז ולגיל בה' (טז-יט). סיומים כאלה שכחים במזמורי תהילים (כגון במזמורים ל"א ונ"ט). התפילה מתפרשת אפוא כבקשה להחשת הישועה, תוך הדגשת הטענה שאין העולם נוהג כסדרו בעוד הרשעה שלטת.

הלומד את תפילת חבקוק לפי הפירוש המוצע, יבחין שיש בו מענה לקשיים שהועלו. ברורה משמעותו של פרק ג' כהמשך לפרקים הקודמים. שם באה תלונתו של הנביא על ניצחונות הרשעה ותשובתו של ה' לתלונה: "עוד חזון למועד". על רקע תשובה זו באה תפילתו של הנביא ותלונתו שאמנם ברור שקץ הרשע בוא יבוא, ואולם לפי שעה משול העולם לגוף משותק, בעוד הרשעה שלטת. משפירשנו את תיאורי השיתוק של העולם ותיאורי הרעב כאלגוריה שוב אין משמעות לשאלות על סטייה מן הסדר הכרונולוגי של תיאורי הנסים ושל אירועים היסטוריים שונים, ולשאלת מועדו של הרעב שהוזכר. גם תיאור יציאת השכינה שמוזכרים בו תימן ופארן אינו קשה; אין כאן תיאור יציאת השכינה, אלא תיאור התגלות ה' באמצעות ניצחונות הבבלים על יושבי תימן ופארן.

הדמיון הסגנוני לספר תהילים מתאים לתלונתו של הנביא על מצוקותיו ועל העדר תשובה מאת ה'. הוא דומה במיוחד למזמורים מ"ד ופ"ט בתהילים שבהם מוזכרת תלונה דומה¹⁵. ייחודו של הפרק הוא בכך שהוא מצוי במעמד ביניים בין ספרי הנבואה ובין ספר תהילים. בדומה לנביאים אחרים¹⁶ מתבססת התפילה על מידע נבואי¹⁷, שהרי בפרק

¹⁵ במזמור מ"ד זועק המשורר על מצבה הקשה של האומה, בעוד העם לא שכח את שם ה' ולא שיקר בבריתו. במזמור פ"ט מתלונן המשורר על הפרת ברית ה' עם דוד ועם משפחת המלוכה.

¹⁶ כגון ישעיהו (ס"ג, ז - ס"ד, יא), ירמיהו (י"ד, יט-כב) ויחזקאל (ט"ו, ח).

¹⁷ אף ירמיהו ישנן תפילות המשולבות בנבואה, אולם התפילות הלאומיות של ירמיהו (ירמיה, ד', י; י, כג-כה; י"ב, א-ד; י"ד, ז-ט, יט-כב; ל"ב, ז-ט-כה) נאמרות בלשון תחנונים ומודות בצדקת ה' בהשגחתו. רחוקות הן בסגנון וברוחן מתלוונות חבקוק ומתלוונות משוררי המזמורים מ"ד ופ"ט בתהילים,

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

הקודם חוזה הנביא את אחרית הרשע, אך בניגוד לנביאים אלה כוללת נבואתו גם תפילה. אולם אף-על-פי שמושמעת בתפילה תלונה על התמהמהות הישועה, אין הנביא מאבד את ביטחונו, כי בסופו של דבר יקבל הרשע את הגמול הראוי לו מן השמים¹⁸.

הנאמרות בעוז ותובעות שינוי מיידי בהנהגת ה' את עולמו, בשל חומרת המצב (חבקוק, לפי הפירוש המוצע), בשל צדקת ישראל (תהילים, מ"ד) או בשל הברית עם בית דוד (תהילים, פ"ט). התלונות האישיות של ירמיהו (ירמיה, י"א, יט-כ; ט"ו, י"ח; י"ז, יד-יח; י"ח, יח-כג; כ', ז-יח) דומות לתלונת חבקוק ולתלונות משוררי המזמורים הנזכרים בכך שהן נושאות זעקה על סבל קשה מנשוא; אך הן שונות מן התלונות האלו בכך שהן עוסקות בתלונת הפרט, ואילו תלונת חבקוק ומשוררי המזמורים מ"ד ופ"ט עוסקות בבעיות הכלל.

18 נותרה בעיה אחת שאין בפירוש המוצע מענה מספק עליה: מה תפקידם של הרמזים ההיסטוריים הרבים, ומה תרומתם לתפילתו של חבקוק.